

Meer dan de kerk

Een onderzoek naar motieven van weekeindkloosterlingen

Hessel Zondag & Michiel Maasen

Nederland ontkerkelijk, deze trend is al decennia lang in verschillende vormen gaande. Dat illustreren wij aan de hand van gegevens uit het laatste *God in Nederland* onderzoek.¹ Het aantal Nederlanders dat niet is aangesloten bij enig kerkgenootschap of religieuze groepering nam tussen 1966 en 2006 toe van 33% tot 61%. Dat is bijna een verdubbeling in 40 jaar tijd. Ook het kerkbezoek daalde in die periode fors. Ging in 1966 nog 50% van de bevolking vrijwel iedere week naar de kerk, in 2006 is dat gedaald tot 16%. En het percentage Nederlanders dat nooit een kerkdienst bezoekt steeg in die periode van 35% tot 47%. Er is dus een sterke afname van institutionele religieuze betrokkenheid.

Maar het gaat te ver om te spreken over massieve secularisatie. Daarop wijzen onder meer de gegevens over veranderingen in religieuze opvattingen. Het aantal mensen dat gelooft in een God die zich met iedereen persoonlijk bezighoudt of in een hogere macht die het leven beheerst, daalde tussen 1966 en 2006 van 78% naar 60%. Het aantal atheïsten steeg in die periode van 6% naar 14%. De daling van het geloof in God of een hogere werkelijkheid en de toename van het aantal atheïsten houden dus bij lange na geen gelijke tred met de daling in kerklidmaatschap en kerkbezoek. Dat geldt voor meer aspecten van het religieuze, bijvoorbeeld de opvattingen over een leven na de dood. Anno 2006 geloofde 40% van de bevolking daar in, in 1966 was dat nog 56%: een daling. Maar het aantal mensen dat zei niet in een leven na de dood te geloven daalde ook, namelijk van 36% naar 29%! Er werd vooral meer getwijfeld, inmiddels zei 31% van de Nederlanders niet te weten of er een leven na de dood is, dat was 8%. Er zijn nog meer aanwijzingen dat Nederlanders allerminst als blok seculariseren: 63% van hen bidt wel eens, 62% beschouwt zichzelf als gelovig en 50% zegt (misschien) wel eens een religieuze ervaring te hebben gehad.

Er is niet zozeer sprake van secularisering als wel van individualisering van religie.² Nederlanders geloven in van alles. Zij hebben religieuze ervaringen, maar beleven één en ander steeds minder binnen een gemeenschappelijk of institutioneel verband. Religie wordt vooral als een persoonlijke en niet (langer) als een gemeenschappelijke of institutionele zaak beschouwd. Deze vormgeving

¹ T. BERNIS, G. DEKKER & J. DE HART: *God in Nederland 1996-2006* (Kampen 2007). Het onderzoek 'God in Nederland' volgt sinds 1966 de ontwikkelingen van het Nederlandse religieuze leven op de voet. Het wordt ongeveer om de tien jaar afgenomen, de laatste maal in 2006.

² S. HELLEMANS: *Het tijdperk van de wereldreligies. Religie in agrarische civilisaties en in moderne samenlevingen* (Zoetermeer 2007); D. HERVIEU-LÉGER: *La religion en mouvement* (Parijs 2000).

van religiositeit is in Nederland aanzienlijk. Enkele gegevens, wederom uit *God in Nederland*, die daarop wijzen zijn: 81% van de Nederlanders vindt dat religie een persoonlijke en geen gemeenschappelijke zaak is en 79% is van mening dat religie en kerkelijkheid niets met elkaar te maken hebben.

En misschien is zelfs bij die afname van gemeenschappelijkheid en institutionele betrokkenheid wel sprake van enig gezichtsbedrog. Nederlanders hebben dan wel minder op met religie in institutioneel en gemeenschappelijk verband, opmerkelijk genoeg stijgt de belangstelling voor het bezoeken van abdijen en kloosters.³ Hoewel hierover nauwelijks exacte cijfers bestaan; we moeten het vooral doen met eigen observaties en gesprekken met gastenbroeders en gastenzusters. Daaruit komt naar voren dat kloosterkerken zondags vaak vol zitten.⁴ Ook de getijden, de gebedsdiensten worden dikwijls goed bezocht.⁵ Daarnaast wordt veel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om één of meerdere dagen in kloosters te gast te zijn. Nederland kent op dit moment 46 kloosters die een gastenverblijf hebben.⁶ In 1996 ontvingen kloosters meer dan 130.000 gasten; in 1997 ruim 175.000, al dan niet met overnachting.⁷ Er zijn veel aanvragen en de gastenverblijven zijn dikwijls volgeboekt. Vaak kunnen kloosters de aanvragen niet honoreren en werken zij met wachtlijsten. Om aan de vraag tegemoet te komen, leggen sommige kloosters nieuwe gastenverblijven aan of worden oude verbouwd.

³ Abdijen worden bewoond door contemplatieve religieuzen; zij benadrukken gebed en gemeenschapsleven. In kloosters wonen actieve religieuzen; zij kennen een centrale plaats toe aan de missionaire opdracht voor de samenleving. Gemakshalve spreken wij in deze bijdrage verder over kloosters, maar bedoelen daarmee telkens kloosters én abdijen.

⁴ Kloosters worden wel eens omschreven als liturgische laboratoria. Zie I. MAJOOR & K. SONNBERGER: *Kerken in de abdij. De inspiratie van een monastieke beweging voor het parochielevens van vandaag en morgen* (Baarn 1999); P. POST: 'Actueel panorama van ritueel-liturgische inculturatie en participatie in Nederland. Schets en perspectief' in J. LAMBERTS (red.): *De actieve deelname aan de liturgie herbekeken* (Leuven 2004) 41-80.

⁵ Er zijn zeven getijden te onderscheiden (tijdstippen bij benadering): metten, 5.00 uur; lauden, 6.00 uur; terts, 9.00 uur; sext, 12.00 uur; none, 15.00 uur; vespers, 17.00 uur en completen, 20.00 uur. Er zijn weinig kloosters die alle zeven de getijden uitvoeren. Dat gebeurt bijvoorbeeld nog in de Sint Benedictusabdij te Vaals. Meestal echter zijn er vijf of zes getijden. Vaak vallen de metten en none af. Soms worden getijden ineen geschoven. Zo combineren de benedictinessen van het Sint Liobaklooster in Egmond-Binnen op woensdagen en in het weekeinde de vespers en de completen. De getijden zijn voor iedereen toegankelijk.

⁶ Voor een overzicht van kloosters met gastenverblijf, zie de website van de Konferentie Nederlandse Religieuzen: www.knr.nl/organisatie/gastenverblijven.asp.

⁷ De grote stijging is deels toe te schrijven aan de activiteiten van een orde van actieve vrouwelijke religieuzen die in 1997 in grote steden een noodopvang voor meisjes startte. Zij vingen 25.000 personen op. Zie M.P. VEERMAN: *Gastrijheid van religieuzen* (Nijmegen 2000).

De toename van bezoeken aan gastenverblijven en diensten in kloosterkerken kan de afname van kerkbezoek en kerklidmaatschap niet compenseren. Er is allerminst sprake van communicerende vaten, dat is wel duidelijk. Maar die continu toenemende belangstelling is opmerkelijk gezien de reserves die in Nederland tegenover geïnstitutionaliseerde religiositeit lijken te bestaan.⁸ Wie zijn deze bezoekers en wat zoeken ze daar?

De websites van kloosters spreken over ‘gebedsvormen proeven, geestelijke verdieping zoeken, zich bezinnen, zich oriënteren op het leven, het leven van de monniken delen’, enzovoorts. Soms krijgt men een interview onder ogen waarin een gast inzicht geeft in zijn of haar beweegredenen voor een bezoek. Een voorbeeld daarvan is deze vrouw van 25, die een druk leven heeft met haar opleiding tot verpleegkundige.⁹ Zij was te gast in een klooster van de franciscanen in Megen:

Mijn normale leven heeft eigenlijk amper ritme of structuur. Daar kent men een duidelijk ritme, waar je zo in kunt stappen. Dat geeft een stukje rust. Ik heb de stilte leren waarderen in het klooster. Vroeger vond ik een kwartier stilte al bedreigend, want dan kwamen er allerlei gedachten op waarvan ik mij liever niet bewust werd. Nu kan ik best een paar uur stil zijn. Door de stilte – maar ook door goede gesprekken, oefening en de wijze mensen daar – ben ik bewuster van wat er leeft in mij, met betrekking tot mijzelf, tot anderen, tot God, tot mijn toekomst, tot alles. Om die reden kom ik nog altijd graag in het klooster.

Haar overwegingen om het klooster te bezoeken gaan over bewustwording van haar leven. Het klooster is voor haar een omgeving waar dat kan. Door het ritme van de dagindeling, de stilte en de gesprekken kan ze nadenken over wat voor haar belangrijk is in het leven.

Wanneer we ons afvragen wat mensen ertoe beweegt kloosters te bezoeken, moeten we opmerken dat er tussen kloosters en het aanbod dat zij aan gasten doen grote verschillen bestaan. Grofweg is er een onderscheiden te maken tussen het aanbod van contemplatieve en actieve orden.¹⁰ Contemplatieve orden (bijvoorbeeld benedictijnen en trappisten) bieden meestal de mogelijkheid om op individuele basis in een klooster te gast te zijn.¹¹ Er is geen programma.

⁸ Zie voor ‘nieuwe’ vormen van gemeenschappelijkheid en institutionalisering S. AUPERS: *In de ban van moderniteit. De sacralisering van het zelf en computertechnologie* (Amsterdam 2004).

⁹ De bron is een folder van de Radboudstichting, die nu Stichting Thomas More heet.

¹⁰ Een inventarisatie van sites van 45 kloosters uitgevoerd op 1 juli 2010 (via de website van de Konferentie Nederlandse Religieuzen: www.knr.nl/organisatie/gastenverblijven.asp) laat zien dat het aantal gastenplaatsen per klooster varieert van één à twee tot zeventig.

¹¹ Eén enkel klooster met een contemplatief karakter biedt ook onderdak aan groepen, bijvoorbeeld in het kader van bezinningsdagen of meditatiecursussen. Die groepen logeren dan in een afgezonderd deel van het klooster en nemen niet of nauwelijks deel aan het gemeenschapsleven van de monniken.

Voor hun tijdsbesteding zijn bezoekers aangewezen op eigen initiatief en vindingrijkheid. De meesten brengen de tijd door met lezen en studeren. Er zijn altijd mogelijkheden tot individuele gesprekken met een gastenpater of gastenzuster. Eén enkel klooster vraagt om het uitvoeren van lichte werkzaamheden. Doorgaans verblijft men in een apart gastenverblijf, duidelijk gescheiden van de rest van het klooster, en neemt men alleen door de getijden deel aan het gemeenschapsleven. Soms wordt men min of meer 'opgenomen' in het gemeenschapsleven. De gasten nemen dan samen met de monniken deel aan de maaltijden in de refter, doen sommige werkzaamheden gemeenschappelijk en een enkele keer recreëren zij met de kloosterlingen. Bij deze vorm van gastvrijheid verblijft men in hetzelfde gebouw als de monniken, meestal in een aparte gang.

Een verblijf in een klooster van een actieve orde kan hetzelfde individuele karakter hebben als het verblijf in een klooster van een contemplatieve orde. Maar er zijn ook actieve orden die programma's aanbieden waar bezoekers individueel op intekenen en in groepsverband aan deelnemen.¹² Zo'n programma kan bijvoorbeeld bestaan uit lezing en bestudering van een evangelietekst, gesprekken over mystici, een cursus over het Onze Vader, Mandalatekenen, *sacred dance*, enzovoorts.¹³ Er zijn orden die zich op een specifieke groep richten, bijvoorbeeld jongeren tot 35 jaar. Sommige kloosters met een actieve achtergrond bieden logeer- en vergadermogelijkheden voor groepen aan, waarbij de gasten zelf zorg dragen voor een programma en begeleiding. Op aanvraag is een enkele keer begeleiding vanuit het klooster mogelijk.

In het aanbod van kloosters zijn dus nogal wat modaliteiten te onderscheiden, bijvoorbeeld: doelstelling (contemplatief of actief); sociale component (meer of minder gemeenschappelijk samenleven met de monniken; groepsgewijs of individueel); structurering (programma of geen programma). Deze diversiteit kan aansluiten bij de verschillende soorten motieven van bezoekers. Wie bijvoorbeeld inkeer als motief heeft, zal wellicht op individuele basis een klooster bezoeken, terwijl iemand die graag met anderen zijn geloof wil delen zich eerder door een groepsprogramma aangesproken voelt. Deze overwegingen zijn van belang voor het interpreteren van de resultaten van het onderzoek.

Tot nu toe is geen systematisch onderzoek verricht naar de overwegingen van mensen om gastenverblijven van kloosters te bezoeken. Behalve op het niveau van impressies weten we niet wat deze bezoekers verwachten van een verblijf in een klooster. Wat denken ze daar te vinden en hoe belangrijk is dat voor hun leven? Kortom, wat motiveert hen tot kloosterbezoek?

¹² In 1997 had van de toen 59 orden die gasten ontvangen rond de 75% een aanbod voor groepen en 25% voor individuele gasten. Zie VEERMAN: *Gastvrijheid van religieuzen*. Bij deze gegevens is geen onderscheid gemaakt tussen het aanbod van actieve en van contemplatieve orden.

¹³ Zie bijvoorbeeld A. DE JONG & M. STEGGERDA: *Vorming in geloofscommunicatie* (Baarn 1998).

Het onderzoek waar wij in deze bijdrage over rapporteren wil een eerste wetenschappelijk inzicht geven in de motieven van bezoekers voor kloosterbezoek. De onderzoeksvraag luidt: wat motiveert mensen gast te zijn in een klooster? Om deze vraag te beantwoorden verhelderen wij eerst het gebruikte motivatiebegrip. Vervolgens beschrijven wij de opzet en uitvoering van een empirisch onderzoek en bespreken wij de onderzoeksresultaten. We besluiten met een reflectie op de gegevens van het onderzoek.

Motivatie

Wat beweegt bezoekers van gastenverblijven van kloosters, meer specifiek, wat vinden zij belangrijk en wat verwachten zij van dat bezoek? Wat mensen belangrijk vinden en wat zij verwachten staat centraal in de verwachtingstheorie van de motivatie, in de Engelstalige literatuur vaak de *expectancy-value* theorie genoemd.¹⁴ De verwachtingstheorie is één van de meest gebruikte theorieën voor onderzoek naar motivatie. Ze kent een lange onderzoekstraditie, heeft haar validiteit en betrouwbaarheid bewezen en is gemakkelijk toe te passen in empirisch onderzoek.

Wat mensen motiveert tot bepaald gedrag hangt af van twee elementen: wat zij verwachten dat dergelijk gedrag voor gevolgen heeft en hoeveel waarde of belang zij hechten aan die gevolgen. Het eerste wordt kortweg aangeduid met het begrip verwachting (*expectation*), het tweede met het begrip waardering (*value*). De optelsom van waardering en verwachting vormt iemands motivatie.

Verwachtingen zijn de verbanden die mensen zien tussen hun gedrag en de gevolgen daarvan, tussen hun handelen en wat dat teweegbrengt. Verwachtingen zijn beoordelingen van de gevolgen van gedrag. Zo kan iemand verwachten dat je met de keuze voor het pastorale beroep bijdraagt aan het welzijn van anderen, dat je door bezoek aan een klooster tot rust komt en God vindt, en dat het vak van bankier je een hoog inkomen én maatschappelijke verguizing oplevert. Hierbij moet men bedenken dat het er niet om gaat of een verwachting daadwerkelijk klopt. Iemands inschatting van de gevolgen van zijn gedrag hoeft niet correct te zijn om aan zijn handelen richting te geven. Verwachtingen

¹⁴ Voor overzichten van motivatietheorieën zie B. WEINER: *Human motivation. Metaphors, theories and research* (Newbury Park 1992); R.C. BECK: *Motivation. Theories and principles* (Upper Saddle River 2000); J.Y. SHAH & W.L. GARDNER: *Handbook of motivation science* (New York 2008); R. GEEN: *Human motivation. A social psychological approach* (Pacific Grove 1995). Voor introducties in de verwachtingstheorie zie E.E. LAWLER: *Motivation in work organizations* (Monterey 1973); H. THIERRY: 'De waarde van de verwachtingstheorie', in H. THIERRY, P.L. KOOPMAN & H. VAN DER FLIER (reds.): *Wat houdt mensen bezig? Recente ontwikkelingen rond motivatie en arbeid* (Utrecht 1997) 57-73; H. THIERRY: 'Motivatie en satisfactie', in P. DRENTH, H. THIERRY & Ch. DE WOLFF (reds.): *Nieuw handboek arbeids- en organisatiepsychologie* (Houten 1997) 177-236; V. VROOM: *Work and motivation* (New York 1964); WEINER: *Human motivation*.

zijn maar al te vaak te hoog en onrealistisch.¹⁵ Nee, essentieel is hoe de betrokkene de relatie ziet tussen zijn gedrag en de gevolgen daarvan. Het gaat om diens persoonlijke beoordeling van de effecten van zijn handelen, om de door hem gepercipieerde gevolgen. Misschien komt iemand helemaal niet tot rust in een klooster en vliegt de stilte hem aan. De verwachting er rust te vinden, vormde wel de aanzet tot het bezoek.

Naast een beoordeling van wat gedrag voor gevolgen heeft, hebben mensen voor die gevolgen een bepaalde *waardering*, hetzij positief, hetzij negatief. Sommige mensen vinden het welzijn van anderen belangrijk, anderen hechten aan een hoog inkomen. Zo ook vinden sommigen rust belangrijk, terwijl anderen daar geen prijs op stellen. Weer anderen vinden God zoeken belangrijk in hun leven, anderen vinden dat verspilling van tijd.

De combinatie van verwachting en waardering bepaalt iemands *motivatie*. Mensen kiezen voor gedrag waarvan zij verwachten dat zij daarmee doelen verwelkomen die zij waardevol achten. Zij zijn gemotiveerd voor gedrag dat bijdraagt aan het realiseren van wat zij belangrijk vinden. Iemand die het welzijn van anderen belangrijk vindt en verwacht dat hij daar als pastor aan kan bijdragen zal gemotiveerd zijn voor het pastorale beroep. Iemand die rust belangrijk vindt kan gemotiveerd raken voor een bezoek aan een klooster, mits hij verwacht het daar ook te vinden. Maar als hij denkt dat op het wijde strand van Schiermonnikoog te vinden zal hij waarschijnlijk afreizen naar het Noorden van Nederland. Iemand die een hoog inkomen belangrijk vindt zal gemotiveerd zijn voor het beroep van bankier. Maar als hij ook hecht aan maatschappelijke waardering, zal hij misschien arts worden. Met zo'n vak kun je een hoog inkomen én maatschappelijk waardering verwerven.

De motivatie voor gedrag is het sterkste wanneer de verwachting groot is én de gevolgen hoog gewaardeerd worden (Figuur 1). Wanneer de verwachting gering en/of de waardering laag is, is iemand niet of minder gemotiveerd voor bepaald gedrag. Iemand die hecht aan rust zal niet snel een café bezoeken en iemand die niet geïnteresseerd is in geld zal waarschijnlijk niet meedoen aan de Staatsloterij. In het eerste geval is de verwachting laag, in cafés treft men doorgaans weinig verstillingsaan; in het tweede geval schiet het tekort aan de waardering, de Staatsloterij kent maar één doel: geld winnen. Het voorbeeld van de Staatsloterij toont aan dat een lage verwachting de keuze voor een bepaald gedrag niet altijd in de weg hoeft te staan. Iedereen weet dat de kansen om de jackpot te winnen minimaal zijn, de verwachting is dus laag, maar velen vinden het te winnen bedrag zo waardevol dat zij toch een lot kopen. De minimale

¹⁵ L. FARWELL & R. WOHLWEND-LLOYD: 'Narcissistic processes. Optimistic expectations, favorable self-evaluations and self-enhancing attributions', in *Journal of Personality* 66 (1998) 65-83; H.J. ZONDAG: 'Knowing you make a difference. Result awareness and satisfaction in the pastoral profession' in *Review of Religious Research* 45 (2004) 254-269; IDEM: 'Narcissism and motivation for the pastorate', in *Journal of Empirical Theology* 19 (2006) 227-243.

kans en de daarmee corresponderende lage verwachting om te winnen wegen niet op tegen het belang dat zij toekennen aan de miljoenen.

Figuur 1: Samenhang tussen waardering, verwachting en motivatie

	Veel waardering	Weinig waardering
Hoge verwachting	Sterke motivatie	Doorgaans zwakke motivatie
Lage verwachting	Doorgaans zwakke motivatie	Zwakke motivatie

Het waarderen van doelen staat niet per se los van de verwachting dat men die doelen kan bereiken.¹⁶ De waarde van een doel kan voor iemand dalen als hij denkt dat het doel onbereikbaar is of wanneer hij de kans om te falen aanzienlijk acht. In dat geval brengen pogingen dat doel te bereiken het eigen onvermogen aan het licht. Anticipatie op dit falen drukt zich uit in het verminderen van de waardering voor dat doel. Iemand die het belangrijk vindt om door anderen als topsporter gezien te worden, maar merkt dat het hem aan enig sportief talent ontbreekt, zal zijn waardering voor de daarmee te vergaren roem matigen of dit wellicht zelfs depreciëren. Iemand die de genade wil verwerven door een voorbeeldige levenswijze, maar ondervindt dat zo'n manier van leven hem niet goed afgaat, kan zijn waardering voor die genade temperen. Iemand die wel een klooster wil bezoeken om zich te bezinnen, maar bang is dat hij zo'n verblijf niet aan kan omdat de stilte en de eenzaamheid hem aan zullen vliegen, kan bezinning minder gaan waarderen of daar zelfs schamper over gaan doen. Door zo te handelen brengt de betrokkene zichzelf niet in een mentale spagaat, namelijk aan de ene kant een doel hoog waarderen en aan de andere kant weten dat het onbereikbaar is. Overigens kan ook het omgekeerde zich voordoen. Doelen die mensen bereikbaar achten stijgen in waarde. Het verwerkelijken van haalbare doelen is immers belonend: zij stellen in staat het eigen kunnen te demonstreren. Kortom, de waardering van doelen hangt niet alleen af van hun intrinsieke waarde, maar ook van pragmatische overwegingen.¹⁷

Wat iemand verwacht, is ook afhankelijk van diens ervaringen.¹⁸ Iemand kan aanvankelijk hoge verwachtingen hebben van een bepaalde gedragskeuze, terwijl deze keer op keer niet uitkomen. Dat kan er toe leiden dat iemand zijn verwachtingen bijstelt, in dit geval naar beneden. Al doende leert men. Daarmee daalt ook de motivatie. Iemand die innerlijke rust zoekt en kloosters bezoekt in de hoop die rust daar te vinden en keer op keer teleurgesteld wordt, zal op termijn minder verwachten en daarmee navenant minder gemotiveerd raken voor kloosterbezoek. Het omgekeerde kan zich uiteraard ook voordoen. Wanneer verwachtingen uitkomen worden deze sterker, waarmee de motivatie overeenkomstig stijgt.

¹⁶ J. ROTTER, J. CHANCE & E. PHARES: 'An introduction to social learning theory', in J. ROTTER, J. CHANCE & E. PHARES (red.): *Applications of a social learning theory of personality* (New York 1972) 1-43.

¹⁷ ROTTER, CHANCE & PHARES: 'An introduction'.

¹⁸ A. BANDURA: *Social learning theory* (Englewood Cliffs 1977).

Na deze korte uiteenzetting van de verwachtingstheorie van de motivatie kunnen we de onderzoeksvraag toespitsen. Luidde deze aanvankelijk: ‘Wat motiveert mensen tot bezoek aan een klooster?’, nu kunnen we deze uiteenleggen in twee vragen, namelijk: ‘Wat is voor mensen die een klooster bezoeken belangrijk?’ en ‘Hoe sterk verwachten zij dat kloosterbezoek bijdraagt aan het verwerkelijken daarvan?’ De eerste onderzoeksvraag heeft betrekking op het waarderingsaspect van de motivatie, de tweede op het verwachtingsaspect.

Het onderzoek

Onderzoeksprocedure

Het onderzoeksmateriaal is voorjaar 2007 verzameld bij bezoekers van week-einden van een kapucijnklooster – het Emmausklooster – in Velp (N.Br.). Zij volgden een kloosterweekeinde met een programma over de spiritualiteit van Franciscus, een programma dat het klooster ongeveer tien keer per jaar organiseert. De bezoekers (maximaal tien) leven in dat weekeinde met twee begeleiders mee met de kloosterlingen: met de dagelijkse gebeden, maaltijden en bezinningstijden. Het programma gaat over het leven van Franciscus van Assisi en zijn betekenis voor onze huidige tijd en samenleving. Dialoog en contact met anderen, zichzelf en God in het licht van de franciscaanse spiritualiteit spelen een belangrijke rol, aldus de toelichting op het programma. Het programma loop van vrijdagavond tot zondagmiddag.¹⁹ Het gaat dus om gasten die een klooster van een actieve orde bezoeken en daar deelnemen aan een programma met een groeps karakter, waarbij zij meeleven met de kloosterlingen.

De staf van het klooster stelde adressen beschikbaar, en de custos (overste in een klooster) en coördinator van de kloosterweekeinden schreef een begeleidende brief met een uitnodiging om aan het onderzoek deel te nemen. De onderzoekten kregen bij de vragenlijst en begeleidende brief een gefrankeerde retourenveloppe. Er zijn 200 vragenlijsten verstuurd, daarvan zijn er 101 ingevuld teruggestuurd. Dat is een respons van iets meer dan 50%.

Het onderzoeksinstrument

De motivatie voor het bezoek aan het klooster is onderzocht door middel van een schriftelijk af te nemen vragenlijst. In die vragenlijst zijn doelen geformuleerd waarbij gevraagd is hoe belangrijk de bezoekers deze vinden en of zij verwachten dat kloosterbezoek een bijdrage levert aan de verwerkelijking van die doelen.

¹⁹ Een overzicht van de activiteiten van dat weekeinde vindt men in de bijlage. Zie ook <http://www.klooster-velp.nl>.

De doelen komen uit documenten van het kapucijnerklooster waarin eerdere bezoekers verwoordden wat hun levensdoelen zijn en wat zij verwachten van het bezoek aan het klooster. Enkele voorbeelden van doelen zijn: 'Me verdiepen in mijn spiritualiteit', 'Het zoeken naar God', 'Het delen van religieuze gevoelens' en 'Even helemaal op mezelf zijn'. Door doelen te selecteren uit de bestanden van het klooster is een garantie aanwezig dat de doelen die de onderzochte bezoekers krijgen voorgelegd voor hen ook relevant zijn. Aan de bezoekers zijn twee soorten vragen gesteld. In de eerste plaats hoe belangrijk zij deze doelen voor hun leven vinden. Daarop konden zij antwoorden met: 1) 'helemaal niet belangrijk'; 2) 'niet belangrijk'; 3) 'neutraal'; 4) 'belangrijk'; 5) 'heel belangrijk'. Met dit onderdeel is de waarderingscomponent van de motivatie onderzocht. In de tweede plaats is gevraagd of de bezoekers denken dat kloosterbezoek bijdraagt aan het bereiken van die doelen. Daarop kon men de volgende antwoorden geven: 1) 'draagt helemaal niet bij'; 2) 'draagt niet bij'; 3) 'neutraal'; 4) 'draagt bij'; 5) 'draagt sterk bij'. Met deze vragen is het verwachtingsaspect van de motivatie onderzocht.

Naast de vragen over de motieven van de bezoekers is hen gevraagd hoe vaak en hoe lang zij al kloosters bezoeken, of zij lid zijn van een kerk of geloofsgenootschap en of zij wel eens diensten van een kerk of geloofsgenootschap (buiten bezoek aan het klooster) bezoeken. Tenslotte is hen gevraagd naar hun geslacht, geboortjaar en hoogst genoten opleiding.

De deelnemers

De deelnemers aan het onderzoek zijn gemiddeld 59 jaar oud; de jongste deelnemer is 26, de oudste 82. Van hen is 56% vrouw en 44% man. 62% heeft een hogere beroepsopleiding of een universitaire opleiding voltooid, 37% een middelbare school of middelbare beroepsopleiding, 1% basisonderwijs.

Van de deelnemers beschouwt 86% zich lid van een kerk of geloofsgenootschap: 47% van de Rooms-katholieke Kerk, 20% van één van de Protestantse Kerken in Nederland, 20% geeft een andere kerk of een ander geloofsgenootschap op en 14% beschouwt zich als onkerkelijk. Bijna de helft (46%) bezoekt – buiten het klooster – ongeveer eenmaal per week een dienst van een kerk of geloofsgenootschap; 22% doet dat maandelijks; 23% eenmaal of enkele malen per jaar; en 9% doet dat (praktisch) nooit. Van de onderzochten heeft 3% nog nooit eerder een klooster bezocht en 3% heeft dat een keer eerder gedaan. 34% doet dat één keer per jaar; 56% enkele malen per jaar; en 4% maandelijks. Tenslotte enkele gegevens over hoe lang de deelnemers al kloosters bezoeken. Voor 3% is dit de eerste keer; 2% doet het sinds een jaar; 10% sinds drie jaar; 12% sinds vijf jaar; 27% sinds tien jaar; en 47% al langer dan tien jaar.

Resultaten

Wij bespreken eerst of aan de waardering van de voorgelegde doelen een structuur ten grondslag ligt: zijn daarin dimensies te ontwaren? Daartoe zijn factoranalyses uitgevoerd op de items over de waarderingen voor doelen. Een oplossing in drie dimensies bleek optimaal.²⁰ Een overzicht van de uitkomsten van de factoranalyse vindt de lezer in onderstaande tabel.

Tabel 1: Waarderingen en verwachtingen van bezoekers. Factoranalyse over waarderingen van doelen; dimensies, items en factorladingen. Percentage bezoekers dat doelen belangrijk vindt en verwacht dat kloosterbezoek bijdraagt aan verwerkelijking daarvan

	Factor- lading	Belangrijk doel	Bezoek draagt bij
In zichzelf keren			
- Even helemaal op mezelf zijn	.85	67	69
- Orde in mijn leven aanbrengen	.78	61	58
- Dichter bij mezelf komen	.74	79	81
- Af en toe afstand nemen van waar ik mee bezig ben	.66	77	87
- Het vinden van rust	.66	96	90
Geloofsverdieping			
- Het zoeken naar God	.74	83	87
- Me verdiepen in mijn spiritualiteit	.67	95	93
- Het zoeken naar de bron	.66	92	80
- Me laten leiden door de manier waarop Jezus geleefd heeft	.66	77	76
- Bezinning	.58	95	94
- Het delen van religieuze gevoelens	.51	74	91
Meedoen aan rituelen			
- Meedoen aan rituelen	.86	70	77

Verklaarde variantie 60%. *Principale Componenten Analyse* met varimaxrotatie. Belangrijk doel: percentage bezoekers dat doel belangrijk of heel belangrijk vindt; kloosterbezoek draagt bij: percentage bezoekers dat van kloosterbezoek bijdrage of sterke bijdrage verwacht aan verwerkelijking van doelen.

Op de eerste dimensie laden items die betrekking hebben op zichzelf kunnen zijn, orde in het leven aanbrengen, dichterbij zichzelf komen, afstand nemen van waar men mee bezig is en rust vinden. Wij noemen deze dimensie *In zichzelf keren*. De tweede dimensie omvat items die gaan over het zoeken naar God, het verdiepen van spiritualiteit, het zoeken naar de bron, je laten leiden door Jezus, bezinning en het delen van religieuze gevoelens. Deze dimensie noemen wij

²⁰ De procedure was een Principale Componenten Analyse met varimaxrotatie. De drie dimensies verklaren 60% van de variantie.

Geloofsverdieping. De derde en laatste dimensie gaat over de deelname aan rituelen. Op deze dimensie laadt alleen het item over meedoen aan rituelen. Deze dimensie noemen wij dan ook *Meedoen aan rituelen*.

De drie dimensies die wij vonden bij de waarderingen voor de doelen namen wij ook tot uitgangspunt bij de ordening van de verwachtingen. Wij onderscheiden dus verwachtingen ten aanzien van inkeer in zichzelf, geloofsverdieping en meedoen aan rituelen.

Wat vinden de bezoekers van het klooster in Velp belangrijk? En verwachten zij dat bezoek aan het klooster hen daarbij iets oplevert? Wij bespreken de antwoorden op deze vragen aan de hand van tabel 1.

Geloofsverdieping vinden de bezoekers het belangrijkste: 88% van hen heeft hiervoor een hoge waardering.²¹ Vooral het verdiepen van de eigen spiritualiteit en bezinning vinden zij belangrijk. Het delen van religieuze gevoelens scoort lager. Wij spreken over relatief want nog steeds vindt bijna driekwart van de bezoekers dat een belangrijk of heel belangrijk doel. Voor inkeer in zichzelf heeft 77% een hoge waardering. Met name het vinden van rust wordt hogelijk gewaardeerd, het meest van alle doelen die aan de bezoekers zijn voorgelegd. Dat inkeer in zijn totaliteit minder wordt gewaardeerd komt omdat andere aspecten, vooral orde in het leven aanbrengen, minder waardering genieten. Deelname aan rituelen wordt door 70% hoog gewaardeerd. Als contrast geven wij ook het percentage bezoekers dat inkeer, geloofsverdieping en meedoen aan rituelen onbelangrijk vindt.²² Van de bezoekers vindt 1% zelfinkeer onbelangrijk, 0% vindt dat van geloofsverdieping en 10% van deelnemen aan rituelen.

Wat verwachten de bezoekers van hun verblijf in het klooster? Draagt dat bij te verwerkelijken wat zij belangrijk vinden? Van de bezoekers verwacht 92% dat het verblijf in het klooster bijdraagt aan geloofsverdieping.²³ Het draagt vooral bij aan bezinning en aan verdieping van de spiritualiteit. Minder verwachten zij dat bezoek bijdraagt aan een leven in navolging van Jezus. 78% verwacht dat bezoek bijdraagt aan zelfinkeer. Hoge verwachtingen zijn er omtrent het vinden van rust; lager zijn ze als het gaat om orde in het leven aan te brengen. 77% verwacht dat men in het klooster mee kan doen aan rituelen.

²¹ Deze scores zijn berekend door schalen te construeren over de waardering van de doelen. De schalen zijn geconstrueerd door berekening van de gemiddelde scores over de items. De betrouwbaarheden van de schalen voor de waardering van inkeer in zichzelf en geloofsverdieping zijn respectievelijk .82 en .76 (Cronbach's alpha). De schaal die de waardering voor meedoen aan rituelen meet, bevat maar één item, daarover is geen betrouwbaarheidsscore te berekenen. De minimale score op de schalen is 1, de maximale score is 5. De percentages die wij geven, hebben betrekking op de respondenten met een score van hoger dan 3.66 op de schaal.

²² Deze percentages gaan over de respondenten met een score lager dan 2.33.

²³ De minimale score op de schalen over de verwachtingen is 1, de maximale score is 5. De percentages hebben betrekking op de respondenten met een score hoger dan 3.66.

Wederom geven wij als contrast de gegevens over lage verwachtingen.²⁴ Geen van de bezoekers verwacht dat kloosterverblijf niet of helemaal niet bijdraagt aan inkeer. Wat betreft geloofsverdieping en deelname aan rituelen heeft respectievelijk 1% en 4% lage verwachtingen.

Vrouwen vinden deelnemen aan rituelen belangrijker dan mannen, net zoals lager opgeleiden deelname aan rituelen belangrijker vinden. Dit hangt samen: de vrouwelijke bezoekers zijn relatief lager opgeleid.²⁵ Lager opgeleide vrouwen hebben dus meer waardering voor deelname aan rituelen. Deze vrouwen hebben daarover overigens geen andere verwachtingen dan de andere bezoekers. Verder bestaat er geen samenhang tussen leeftijd, geslacht en opleiding aan de ene kant en waarderingen voor de verschillende doelen en verwachtingen over het verblijf aan de andere kant.

Kerkleden hebben meer waardering voor rituelen dan niet-leden.²⁶ Dit krijgt geen uitdrukking in de verwachtingen over het rituele aspect: die zijn bij kerkleden even hoog als bij niet-leden. Het ligt voor de hand zich af te vragen of de lager opgeleide vrouwen de kerkleden zijn die rituelen meer waarderen. Dat is niet het geval. Er is geen samenhang tussen kerklidmaatschap, geslacht en opleidingsniveau van de bezoekers. Voor de rest maakt de kerkelijkheid (kerklidmaatschap en frequentie van kerkbezoek) van de bezoekers niets uit voor wat zij belangrijk vinden en wat zij van het kloosterbezoek verwachten.

Degenen die al langer kloosters bezoeken vinden geloofsverdieping belangrijker dan degenen die dat nog niet zo lang of het voor de eerste keer doen. Ook verwachten degenen die al lang een klooster bezoeken meer omtrent geloofsverdieping.²⁷ Men zou misschien denken dat bezoekers die al langer kloosters bezoeken ouder zijn en dat het daarom ook de oudere bezoekers zijn die geloofsverdieping waardevoller vinden en daarvan meer verwachten. Dat is niet het geval. Het valt alleen maar in verband te brengen met het aantal jaren dat de gasten kloosters bezoeken.

²⁴ Deze percentages gaan over de respondenten met een score lager dan 2.33.

²⁵ De Pearson Correlatie tussen geslacht (man-vrouw) en waardering voor rituelen is .26 ($p < .01$); die tussen opleiding en de waardering voor rituelen is -.27 ($p < .01$). De correlatie tussen opleiding en geslacht (man-vrouw) is -.28 ($p < .01$). Voor de interpretatie van de sterkte van de Pearson Correlaties baseren wij ons op Cohen die als een autoriteit geldt op het gebied van de interpretatie van statistische kracht. Cohen beschouwt samenhangen van .1 als zwak, van .3 als matig en van .5 als sterk. Zie J. COHEN: *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (Hillsdale 1988).

²⁶ De Pearson Correlatie tussen kerklidmaatschap en waardering voor rituelen is .28 ($p < .01$).

²⁷ De Pearson Correlaties tussen enerzijds hoelang men kloosters bezoekt en anderzijds de waardering voor verwachting over geloofsverdieping zijn respectievelijk .42 en .37 ($p < .001$).

Bezoekers vinden drie dingen belangrijk: inkeer in zichzelf, geloofsverdieping en meedoen aan rituelen. Hangen deze drie samen? Bijvoorbeeld, staan voor de bezoekers de waardering voor geloofsverdieping en de waardering voor inkeer op zich, of hebben ze voor hen iets met elkaar te maken, of hebben bezoekers met hoge verwachtingen over geloofsverdieping die ook over het meedoen aan rituelen? Om deze vragen te beantwoorden bespreken we de correlaties tussen de waarderingen en de verwachtingen onderling. De resultaten worden samengevat in tabel 2.

Tabel 2: Onderlinge samenhang van waardering en verwachting. Pearson Correlaties

	Waardering		Verwachting	
	Inkeer	Rituelen	Inkeer	Rituelen
1. Geloofsverdieping	.50***	.20*	.53***	.47***
2. Inkeer in zichzelf		.16		.33**
3. Meedoen aan rituelen				

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bezoekers die geloofsverdieping belangrijk vinden, vinden ook inkeer in zichzelf belangrijk. Dat blijkt uit de forse *Pearson Correlatie* van .50. De waardering voor rituelen staat min of meer los van de waardering voor geloofsverdieping en inkeer in zichzelf; de samenhang tussen de waardering voor rituelen en de overige twee is niet bijzonder sterk. De verwachtingen ten aanzien van inkeer, geloofsverdieping en deelname aan rituelen hangen onderling sterk samen, veel sterker dan de waardering voor deze drie. Bezoekers die hoge verwachtingen hebben omtrent geloofsverdieping hebben dat ook omtrent inkeer in zichzelf en deelname aan rituelen, enzovoorts.

Tot slot de vraag naar de relatie tussen de waarderingen en de verwachtingen, tussen wat iemand belangrijk vindt en wat iemand verwacht in het klooster te vinden. Wij brengen in herinnering dat de samenhang tussen waardering en verwachting tot de kern behoort van het gehanteerde motivatiebegrip. Immers, lage verwachtingen omtrent de verwerkelijking van doelen die men belangrijk vindt en hoge verwachtingen bij doelen waaraan men geen waarde hecht leiden doorgaans geen van beide tot sterk gemotiveerd gedrag. De motivatie is maximaal wanneer verwachting en waardering sterk samenhangen én wanneer beide hoog zijn. De gegevens over de samenhang tussen waarderingen en verwachtingen staan in Tabel 3.

Tabel 3: Samenhang tussen waarderingen en verwachtingen. Pearson Correlaties

	1	2	3
1. Geloofsverdieping	.76***		
2. Inkeer in zichzelf		.74***	
3. Meedoen aan rituelen			.50***

*** $p < .001$

De correlaties tussen waarderingen en verwachtingen zijn zonder meer sterk te noemen: zij variëren tussen de .50 en de .76. In alle gevallen geldt dat wie iets belangrijk vindt, hetzij geloofsverdieping, hetzij inkeer in zichzelf, hetzij meedoen aan rituelen, ook verwacht dat in het klooster te vinden.

Samenvatting en discussie

Bezoekers van het klooster in Velp vinden drie dingen belangrijk. Dat zijn achtereenvolgens: geloofsverdieping, inkeer in zichzelf en deelname aan rituelen. Geloofsverdieping en inkeer hangen nauw met elkaar samen: wie geloofsverdieping belangrijk vindt, vindt ook inkeer belangrijk en wie inkeer waardeert heeft ook een hoge waardering voor geloofsverdieping. Deze bevinding betekent in de eerste plaats dat inkeer religieuze of spirituele betekenis heeft. Dat inkeer een religieuze of spirituele betekenis heeft, is niet vanzelfsprekend wanneer we de inhoud van de items bezien die de dimensie inkeer uitmaken. Dat zijn items zoals 'even helemaal op mezelf zijn, orde in mijn leven aanbrengen en het vinden van rust'. Dit zijn niet per se religieuze doelen. Echter de samenhang met geloofsverdieping geeft aan dat inkeer voor de bezoekers een religieuze en spirituele betekenis heeft. Wellicht vinden de bezoekers dat inkeer een voorwaarde is voor geloofsverdieping, een middel om een doel naderbij te brengen. Maar ook het omgekeerde is mogelijk, namelijk dat je door geloofsverdieping tot inkeer komt. In dat geval is inkeer een gevolg van geloofsverdieping. Wie geloofsverdieping zoekt komt 'vanzelf' tot inkeer.

Het derde belangrijke doel, deelname aan rituelen, staat min of meer op zichzelf. Deelname aan rituelen hangt niet of nauwelijks samen met inkeer en geloofsverdieping. Hierbij merken wij op dat de lage samenhang van deelname aan rituelen met inkeer en geloofsverdieping niet wil zeggen dat de bezoekers deelname aan rituelen niet belangrijk vinden. Dat is wel het geval, 70% van de bezoekers heeft aangegeven dat zij rituelen belangrijk of heel belangrijk vinden. Waar het om gaat, is dat het belang dat de onderzochten hechten aan rituelen niets te maken heeft met hun waardering voor inkeer en geloofsverdieping. Dit wat betreft het waarderingsaspect van de motieven voor kloosterbezoek. Hoe staat het met de verwachtingen van de bezoekers?

Bezoekers verwachten in het klooster in de eerste plaats geloofsverdieping te vinden; daarna verwachten ze tot inkeer te komen en tot slot verwachten ze deel te nemen aan rituelen. Die verwachtingen die zij hebben ten aanzien van geloofsverdieping, inkeer en deelname aan rituelen hangen nauw met elkaar samen. Wie verwacht geloofsverdieping te vinden, verwacht ook tot inkeer te komen en deel te nemen aan rituelen. En omgekeerd, wie lage verwachtingen heeft over geloofsverdieping – wat nauwelijks het geval is – verwacht ook minder ten aanzien van inkeer en meedoen aan rituelen. Eigenlijk kan met de diverse verwachtingen ten aanzien van het verblijf in het klooster als een homogeen blok beschouwen. De bezoekers verwachten alles of niets van het verblijf, en

gezien de hoge verwachtingen – 77% heeft hoge verwachtingen over het meedoen aan rituelen, 78% over inkeer en 92% over geloofsverdieping – verwachten zij vooral alles.

Bezoekers vinden geloofsverdieping het belangrijkste en daarover bestaan ook de hoogste verwachtingen. Deelname aan rituelen vinden zij het minst belangrijk en daaromtrent zijn de verwachtingen het laagste. De waardering voor en de verwachtingen ten aanzien van inkeer liggen tussen die van geloofsverdieping en deelname aan rituelen in. De rangorde die bezoekers geven aan wat zij belangrijk vinden, komt overeen met die omtrent hun verwachtingen. Motivatie bestaat in het door ons gehanteerde model uit de combinatie van waarderingen en verwachtingen. Wanneer we dat toepassen op de motieven van de bezoekers, blijkt dat hun bezoek in de eerste plaats gemotiveerd wordt door geloofsverdieping, daarna door inkeer in zichzelf en tot slot door deelname aan rituelen.

Het klooster wordt vooral bezocht om geloofsverdieping. Waarom zoeken de bezoekers dat hier, kunnen zij dat niet in doorsnee kerken vinden? Bij het beantwoorden van deze vraag merken wij in de eerste plaats op dat voor de bezoekers kloosterbezoek en kerkbezoek elkaar allerminst uitsluiten. Dat blijkt uit het gegeven dat de bezoekers aanzienlijk meer kerkelijk georiënteerd zijn dan de gemiddelde Nederlander. Zo is van de bezoekers 81% lid van een Kerk of geloofsgemeenschap, terwijl het Nederlands gemiddelde op 39% ligt. En van de bezoekers bezoekt 46% ongeveer één keer in de week een dienst (buiten het klooster); van de Nederlanders doet 16% dat. Het lijkt er niet op dat de onderzochten het klooster bezoeken in plaats van een kerk. In dat geval zouden de bezoekers veel minder vaak kerklid moeten zijn en minder vaak diensten in een kerk bezoeken en dat is niet aan de orde, integendeel zelfs. Kloosterbezoek hangt dus niet samen met een neiging om Kerken de rug toe te keren.²⁸

Misschien is kloosterbezoek eerder een aanvulling op wat de deelnemers aan het onderzoek in de Kerk vinden. Mogelijk kunnen de bezoekers die hechten aan kerkelijkheid in het klooster iets vinden wat zij in de Kerken niet vinden. Zij zoeken meer dan de Kerk. Daarbij kan men vooral denken aan geloofsverdieping. Dat geldt immers als het belangrijkste motief voor het bezoek aan het klooster in Velp. Geloofsverdieping heeft bij de bezoekers betrekking op activiteiten zoals het zoeken van God, een speurtocht naar de oorsprong, bezinning en verdiepen van spiritualiteit. Dergelijke activiteiten kan men ook wel typeren als *quest*-religiositeit of *reflexieve spiritualiteit*.²⁹ Quest is een term die eigenlijk onvertaalbaar is, maar de term *permanent bevragend* komt nog het dichtst in de

²⁸ Dat wil niet zeggen dat alle kerkleden zich sterk betrokken voelen. Niet meer dan de helft van alle kerkleden in Nederland voelt zich nauw verbonden met de kerk. Zie BERNIS, DEKKER & DE HART: *God in Nederland*.

²⁹ C. BATSON, P. SCHOENRADE & W. VENTIS: *Religion and the individual. A social-psychological perspective* (New York 1993); K. BESECKE: 'Speaking of meaning in modernity. Reflexive spirituality as a cultural resource', in *Sociology of Religion* 62 (2001) 365-381.

buurt. Kenmerkend voor *quest of reflexieve spiritualiteit* is dat gelovigen existentiële vragen onder ogen durven zien en daarbij de verleiding weerstaan om zich tevreden te stellen met een vooraf vastliggend pakket aan antwoorden. Sterker nog, men stelt zich op het standpunt dat er alleen voorlopige antwoorden zijn en dat definitieve antwoorden op (religieuze) existentiële zaken niet bestaan. Men acht het permanente bevragen belangrijker dan de antwoorden. Opvattingen en handelen worden voortdurend herzien. Dit vereist het vermogen aanhoudend afstand te nemen van ideeën en opvattingen. Regelmatig moet men mentaal een stapje achteruit doen om het eigen perspectief te herkennen als een van de vele mogelijkheden.³⁰ Nederlanders onderschrijven zo'n *quest of reflexieve houding* in aanzienlijke mate. Zo blijkt uit het meest recente *God in Nederland* onderzoek dat 64% het eens is met de uitspraak 'Voor mij is religie iets dat voortdurend verandert tijdens je leven' en stemt 72% in met de stelling 'Religie heeft volgens mij meer te maken met zoeken dan met vaste overtuigingen'.³¹ Zo'n houding lijkt ook kenmerkend voor de bezoekers, blijkens het belang dat zij hechten aan inkeer. Dat gaat over activiteiten zoals afstand nemen van waar men mee bezig is en orde in het leven aanbrengen.

Doorgaans wordt een dergelijke reflectieve spiritualiteit in verband gebracht met een sterk individualistische oriëntatie op geloof en godsdienst.³² Meer specifiek spreekt men wel over expressief individualisme.³³ Expressief individualisme is een stijl van leven waarbij men zich voor de taak gesteld ziet zelf een bestaan op te bouwen zonder daarbij al te veel te leunen op voorgegeven opvattingen omtrent hetgeen het leven de moeite waard maakt. Iedereen wordt geacht dat voor zichzelf te bepalen. Belangrijke waarden bij deze vorm van individualisme zijn (1) autonomie; (2) jezelf van anderen onderscheiden; (3) persoonlijke ontwikkeling en (4) het uitdrukken van je emoties.

Vaak wordt expressief individualisme als anti-institutioneel beschouwd.³⁴ Dat lijkt in dit geval niet op te gaan. De bezoekers kenmerken zich allerm minst door een anti-institutionele houding, zeker niet ten aanzien van het instituut Kerk, blijkens de gegevens over kerkbezoek en kerklidmaatschap. Het lijkt er eerder op dat zij trouw en loyaal ten opzichte van de Kerk zijn, maar dat zij sommige

³⁰ A. GIDDENS: *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age* (Cambridge 1991).

³¹ BERNTS, DEKKER & DE HART: *God in Nederland*.

³² HELLEMANS: *Het tijdperk*; HERVIEU-LÉGER: *La religion*.

³³ R. BELLAH, R. MADSEN, W. SULLIVAN, A. SWIDLER & M. TIPTON: *Habits of the heart. Individualism and commitment in American life* (Berkeley 1985); H.J. ZONDAG: 'Expressief individualisme en religie', in *Religie & Samenleving* 4 (2009) 16-36.

³⁴ Vaak wordt het ook als antireligieus gekenmerkt. Zie M. ELCHARDUS & P. HEYVAERT: *Soepel, flexibel en ongebonden. Een vergelijking tussen twee laat-moderne generaties* (Brussel 1991). Dit lijkt te voorbarig. Er zijn sterke aanwijzingen dat expressief individualisme en religiositeit of spiritualiteit elkaar allerm minst uitsluiten. Zie ZONDAG: 'Expressief individualisme'; H.J. ZONDAG & M. VAN UDEN: 'I just believe in me. Narcissism and religious coping', in *Archive for the Psychology of Religion* 32 (2010) 69-85.

zaken die zij belangrijk vinden in hun leven, zoals geloofsverdieping – het belangrijkste motief voor bezoek aan het klooster in Velp –, daar niet vinden en daarvoor naar het klooster gaan. Daar vinden zij ruimte voor de inkeer en verdieping die zij in de Kerk niet vinden. Kloosters bieden zo een welkome aanvulling op hetgeen Kerken te bieden hebben.

Bezoekers die al langer kloosters bezoeken worden sterker gemotiveerd door geloofsverdieping dan degenen die dat minder lang doen. Mogelijk dat door het langdurig bezoek van kloosters geloofsverdieping belangrijker wordt. In dat geval stimuleert kloosterbezoek het motief geloofsverdieping. Maar het kan ook betekenen dat degenen voor wie geloofsverdieping altijd al een belangrijk motief was langer kloosters bezoeken. In dat geval zet geloofsverdieping aan tot kloosterbezoek. Met deze onderzoeksdata, die gaan over de samenhang tussen twee gegevens – duur van bezoek en het motief geloofsverdieping – en niet over oorzaak-gevolg relaties is niet te beslissen over de bepalende factor.³⁵ Wanneer wij hieronder de hoge verwachtingen waarmee bezoekers naar het klooster komen bespreken, komen wij nog kort op deze thematiek terug.

Wij vonden een sterke samenhang tussen wat bezoekers belangrijk vinden en wat zij van hun verblijf in het klooster verwachten; zij verwachten te bereiken wat zij belangrijk vinden en wat zij verwachten te bereiken vinden zij belangrijk. Is hier sprake van *wishful thinking* – wat men belangrijk vindt, denkt men te bereiken – of van pragmatiek – men vindt datgene belangrijk wat men denkt te kunnen bereiken? Op basis van correlatieve gegevens is niet uit te maken wat speelt. Wel kan in beide gevallen sprake zijn van te hoge verwachtingen en daarmee van het risico op teleurstelling en ontevredenheid over het verblijf.

Dat risico op teleurstelling is niet denkbeeldig, de verwachtingen zijn hoog. Meer dan 90% van de onderzochte bezoekers verwacht dat bezoek bijdraagt of sterk bijdraagt aan geloofsverdieping, 78% verwacht dat van inkeer en 77% van deelname aan rituelen. Wie hoge verwachtingen koestert, loopt het risico niet te vinden wat hij zoekt omdat de verwachtingen onrealistisch zijn³⁶ Dit kan komen door gebrek aan ervaring en/of door het eerder genoemde *wishful thinking*.³⁷ Die teleurstelling hoeft niet op te treden wanneer bezoekers in de loop van de tijd hun verwachtingen hebben bijgesteld op grond van de ervaringen van eerder verblijf in een klooster. In die zin is het interessant dat wij vaststelden dat bezoekers die al langer kloosters bezoeken wat betreft geloofsverdieping hogere verwachtingen van dat bezoek hebben dan degenen die dat nog maar kort doen. Misschien overtrof het verblijf de verwachtingen omtrent ge-

³⁵ Er bestaat nog een derde mogelijkheid, namelijk dat geloofsverdieping en langdurig bezoek elkaar wederzijds stimuleren. In dat geval is sprake van een bicausale relatie.

³⁶ FARWELL & WOHLWEND-LLOYD: 'Narcissistic processes'; ZONDAG: 'Knowing you'; ZONDAG: 'Narcissism and motivation'.

³⁷ BANDURA: *Social learning theory*.

loofsverdieping en stelden de gasten deze naar *boven* toe bij. Iemands motivatie wordt versterkt door succesvolle ervaringen.³⁸

De overwegingen omtrent de hoge verwachtingen en het risico op teleurstelling geven aan dat het interessant en belangrijk is het onderzoek naar motivatie voor kloosterbezoek uit te breiden met onderzoek naar tevredenheid met dat bezoek. Vinden de bezoekers wat zij verwachten en zijn zij tevreden over hun verblijf? En hoe verhoudt die tevredenheid zich tot al dan niet herhaling van kloosterbezoek?

Het gaat om een eerste en beperkt onderzoek naar de motieven van gasten van kloosters; een onderzoek dat in een specifieke setting is uitgevoerd, namelijk bij weekeindkloosterlingen. Het gaat om gasten van een klooster van een actieve orde, die deelnemen aan een groepsprogramma en intensief meeleven met de broeders. In hoeverre gelden de gegevens van deze specifieke groep bezoekers van het klooster (in Velp) ook voor bezoekers van andere kloosters? Zoals wij opmerkten, bestaat er een grote diversiteit in aanbod dat zeer wel een appel kan doen op telkens andere motieven van verschillende typen bezoekers.

In de eerste plaats kan men zich afvragen of de gegevens van de weekeindkloosterlingen ook gelden voor gasten van andere kloosters van een actieve orde die groepsprogramma's aanbieden en waarbij de gasten met de kloosterlingen meeleven. Het antwoord op deze vraag is tentatief, er is geen vergelijkend onderzoek. Wij gaan af op eigen observaties en gesprekken met gastenzusters en gastenbroeders en doen op basis daarvan een *educated guess*. Voor zover te overzien verschillen de bezoekers van het klooster in Velp niet van die van andere kloosters van een actieve orde met een gemeenschappelijk programma en mogelijkheid tot meeleven met de kloosterlingen. Daarom verwachten wij dat hun motieven (geloofsverdieping, inkeer en deelname aan rituelen) niet of weinig verschillen met die wij bij de weekeindkloosterlingen vonden. Hun motieven zullen, afgezien van de *couleur locale*, waarschijnlijk weinig afwijken van die van gasten in andere soortgelijke settings.

Wat is de generaliseerbaarheid van onze onderzoeksgegevens naar bezoekers van een klooster met een contemplatief karakter dat men op individuele basis bezoekt en waarbij geen programma wordt aangeboden? Grofweg lijkt het erop dat men bij deze kloosters twee soorten gasten kan onderscheiden. De eersten zijn kerkelijk sterk betrokken en zijn vaak vrijwillig en soms ook beroepsmatig in de kerk werkzaam. Voor hen is kloosterbezoek vaak een aanvulling op of een bron van inspiratie voor kerkelijk werk. Bij hen verwachten wij dat geloofsverdieping een dominant motief is, wellicht sterker dan bij de onderzochte weekeindkloosterlingen. Daarnaast is er een groep gasten, omvangrijker dan de eerste, die niet of nauwelijks kerkelijk georiënteerd is. Zij voelen zich in de eerste plaats door de sfeer, rust en stilte van het klooster aangetrokken. Het klooster is

³⁸ BANDURA: *Social learning theory*; K. ILLERIS & D. READER: *The three dimensions of learning. Contemporary learning theory in the tension field between the cognitive, the emotional and the social* (Frederiksberg 2002).

voor hen vaak een soort van alternatief voor de Kerk. Bij deze groep verwachten wij dat inkeer in zichzelf het meest dominante motief is en dat er minder nadruk ligt op geloofsverdieping.

Nogmaals, deze overwegingen zijn tentatief. Men kan ze beschouwen als even zovele vragen en uitgangspunten voor nader onderzoek naar de motieven voor het bezoeken van kloosters.

Summary

This article reports on an inquiry into the motivation for visitors of monasteries. It's the first time that there is a systematic investigation to the motives of such a visit. The study is based on the expectancy theory. This theory distinguishes two components of motivation, namely expectations and valuation and is one of the best-validated motivation theories, which are used often in empiric investigation. With 101 visitors of a monastery of Capuchin Brothers questionnaires were taken off. Three motives appeared to be dominant: intensifying of belief, self-contemplation and participation on rituals. In the discussion these motives are discussed and explained on the basis of recent social-cultural developments on religiosity, especially tendencies to individualization. There are also some suggestions for further examination.

Hessel Zondag is godsdienstpsycholoog en werkt als universitair docent Psychologie aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg.
E-mail: h.j.zondag@uvt.nl

Michiel Maasen is cultuur- en godsdienstpsycholoog en werkt als leraar Maatschappijleer en Levensbeschouwing aan het Varendonck College te Asten.
E-mail: m.maasen@varendonck.nl

Bijlage: Programma Emmausklooster te Velp (N.Br.) Oriëntatie op de spiritualiteit van Franciscus

Vrijdagavond Samenkomen

Aankomst	Tussen 17:30-18:00 uur in de Franciscuskamer
18:30 uur	Broodmaaltijd met de broeders
19:15 uur	Opening en kennismaking met elkaar
21:00 uur	Kennismaking met het huis en zijn bewoners. Tot slot in stilte naar je kamer

Zaterdag Franciscus in woord en beeld

07:15 uur	Opstaan
07:45 uur	Gebed met de broeders in het Koor; aansluitend ontbijt – afwas
09:15 uur	Diaklankbeeld 'lied van alle seizoenen' in de meditatiekamer
10:30 uur	Koffie/thee met de broeders in de refter
11:00 uur	Uitwisseling n.a.v. het diaklankbeeld
12:15 uur	Middagdienst – maaltijd – afwas – vrije tijd
14:30 uur	Koffie/thee in de refter
15:00 uur	Het levensverhaal van Franciscus
17:00 uur	Vrij moment
18:00 uur	Broodmaaltijd met de broeders
19:00 uur	Eucharistieviering in de kloosterkerk. Aansluitend koffie/thee in de Franciscuskamer
20:30 uur	Kennismaken met mediteren
21:30 uur	Samenzijn met de broeders in de refter
22:30 uur	In stilte naar je kamer

Zondag Franciscus nu

07:15 uur	Opstaan
07:45 uur	Koorgebed – aansluitend ontbijt – afwas
09:15 uur	Wie is Franciscus voor jou?
10:00 uur	Uitwisseling aan de hand van foto's
10:45 uur	Meditatieve viering
12:30 uur	Middagmaal met de broeders – afwas
13:30 uur	Evaluatie en informatie
14:30 uur	Koffie/thee in de refter
15:00 uur	Afscheid